

UOT:94 (479.24).

ÇARİZMİN KÖÇÜRMƏ SİYASƏTİNİN ŞİMALİ AZƏRBAYCANDA KƏND TƏSƏRRÜFATINDA KAPİTALİST MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

dosent Bağirova Sevinc Ramiz qızı
Gəncə Dövlət Universiteti

Xülasə: XIX əsrdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında, burda kapitalist münasibətlərinin inkişafında baş verən əsaslı irəliləyişlər məhz bu ərazidə rus əhalisinin kütləvi köçürülməsi ilə bağlı idi. Bütün bu faktlar çarizmin köçürmə siyasətinin XIX əsrin ortalarından etibarən Şimali Azərbaycanda əkinçilik təsərrüfatında əmtəə-pul münasibətlərinin genişlənməsində, ipəkçiliyin və pambıqçılığın inkişafında, ümumiyyətlə kənd təsərrüfatında kapitalist münasibətlərinin inkişafına təsirinin çox güclü olduğunu əyani surətdə göstərir.

Açar sözlər: köçürmə siyasəti, kapitalist münasibətləri, kənd təsərrüfatı, Rusiya imperiyası, taxılçılıq, ipəkçilik, pambıqçılıq.

Ключевые слова: переселенческая политика, капиталистические отношения, сельское хозяйство, Российская империя, зерноводство, шелководство, хлопководство.

Keywords: migration policy, capitalist relations, agriculture, the Russian Empire, grain growing, sericulture, cotton growing.

Şimali Azərbaycanın Rusiya imperiyasına birləşdirilməsi iqtisadiyyatın bütün sahələrinə, o cümlədən də kənd təsərrüfatına çox ciddi təsir göstərdi. Fəal hərbi əməliyyatlar keçirilən bölgələrdə əkin sahələri qoşunların tapdağı altında qaldı, əhalinin taxıl ehtiyatı, mal-qarası zorla əlindən alındı, minlərlə ailə ev- eşiyindən məhrum oldu. Sadə xalq kütləsi hərbi əməliyyatlar səngiyən kimi öz yurdlarına qayıtdı, yüzilliklər boyu məşğul olduğu əkinçilik və maldarlıq təsərrüfatlarını dirçəltməyə başladı. Məsələn, I Rusiya-İran müharibəsi dövründə Qarabağ xanlığında əhalinin sayı 3 dəfə azalaraq 3080 ailəyə düşmüşdüsə, artıq 1817-ci ildə Qarabağda yaşayan ailələrin sayı 7872-yə, 1823-cü ildə isə 18563-ə çatmışdı. Bu dövrdə Qafqazda saxlanılan çoxsaylı rus ordusunun ərzaqla təchizatı zərurəti də yerli əhalini tələbatından artıq məhsul istehsal etməyə sövq edirdi. Təkcə 1812-ci ildə Şəki və Şamaxı xanlıqlarında rus ordusunun ehtiyacını qarşılamaq üçün 10 min çetvert əlavə taxıl istehsal edilmişdi.[7]

Çar hökuməti Şimali Azərbaycanda taxıl istehsalının artırılması üçün XIX əsrin ortalarında bir sıra mühüm addımlar atdı. Məsələn, taxılçılıqda məhsuldarlığın artırılması üçün yerli taxıl növlərinə nisbətən daha çox məhsul əldə etməyə imkan verən xarici buğda, arpa və çəltik növlərinin becərilməsinə təşəbbüs göstərildi. Qafqaz canişinliyi Dövlət əmlakı nazirliyinin yardımıyla Novorossiysk diyarından və xaricdən yüksək məhsuldarlığı ilə seçilən taxıl növləri gətirdi. 1846-cı ildə Çindən gətirilmiş çəltik növü Lənkəran, Şamaxı və Bakı qəzalarında, Himalay arpası isə Quba, Lənkəran və Bakı qəzalarında əkilmişdi.

Taxılçılıqda yeni buğda növlərinin əkilməsi, həm də Şimali Azərbaycana köçürülmüş təriqətçi rus ailələrinin təsiri ilə də baş verirdi. XIX əsrin 80-ci illərində Qazax qəzasında dövlət kəndlilərinin təsərrüfat həyatını araşdırmış A.D.Yertsev qeyd etmişdir ki, bu bölgəyə köçürülmüş molokanlar Cənubi Rusiyada becərdikləri qırmızı yazlıq buğda - "girka" əkməyə başlamışdılar. Lakin yerli iqlim şəraitinə uyğun gəlmədiyi üçün, molokanlar sonrakı dövrdə yerli - sarı buğda, qara qılçıq, gürgeni adlı növləri əkməyə keçdilər.

Bəhs olunan dövrdə taxılçılığın, eləcə də digər əkinçilik təsərrüfatı sahələrinin inkişafına 1850-ci ildə Tiflisdə yaradılmış Qafqaz Kənd Təsərrüfatı Cəmiyyəti də müsbət təsir göstərdi.

Cəmiyyətin nizamnaməsində yazılmışdı ki, onun məqsədi taxılçılıq və digər sahələrdə yüksək məhsuldarlığa nail olmaq üçün əkinçilik alətlərinin təkmilləşdirilməsinə çalışmaqdır. Cəmiyyət zavod istehsalı olan ağır kotanların və digər təkmil alət və maşınların yerlərdə sınaqlarını keçirir, onların satış sərgilərini təşkil edirdi. Artıq 60-cı illərin başlanğıcında Azərbaycan qəzalarında 86 ədəd Şuman kotanları alınıb əkinçilik təsərrüfatında istifadə edilməyə başlanmışdı.[7]

Bakı-Tiflis dəmir yolu çəkildikdən sonra Şimali Azərbaycanda təkmil əkinçilik alətləri və maşınlarının tətbiqi daha geniş miqyas aldı. 1885-ci ildə Qafqaz Kənd Təsərrüfatı Cəmiyyəti Yelizavetpol və Kürdəmir dəmir yolu stansiyalarında Gen və Paksoma sistemli ağır kotanların sınağını keçirdi. Kürdəmirdə sərgi keçirilən zaman sınaqdan müvəffəqiyyətlə çıxmış bütün kotanlar satılmışdı.

XIX əsrin 80-90-cı illərində Qafqaz Kənd Təsərrüfatı Cəmiyyəti və xüsusi şirkətlər: "Stepan qardaşları", "Qustan List" və "Papenmayer" firmaları təkmil kotanlarla yanaşı, taxılsepen və taxıldöyən maşınların, XX əsrin başlanğıcında isə həmçinin traktorların satışını daha da genişləndirdilər. Rusiya və Qərbi Avropa istehsalı olan təkmil alət və maşınlar dəniz yolu ilə Batum, Poti və Bakı limanlarına gətirilir, sonra da dəmir yolu ilə Qafqazın daxili rayonlarına daşınırdı. Bu yollarla Cənubi Qafqaza 1897-ci ildə 30 min pud, 1901-ci ildə 60 min pud, 1913-cü ildə isə 183 min pud təkmil əkinçilik texnikası və maşınları gətirilmişdi ki, onun da əsas hissəsi Şimali Azərbaycanın payına düşürdü.[7]

Taxılçılıqda təkmil alətlərdən, yüksək məhsuldarlığı ilə seçilən toxumlardan, rasional aqrotexniki qaydalardan, ilk növbədə, daha çox Rusiyadan köçürülmüş əhali istifadə edirdi. Nəticədə onların içərisində böyük torpaq sahələri ələ keçirmiş qolçomaq təsərrüfatlarının sayı artırdı.

Rusiya toxuculuq sənayesinin böyük ehtiyac duyduğu boyaq maddələrindən biri də qızılboya idi. Qızılboya maddəsinin hasil edildiyi qızılboya kökü bitkisi hələ XVIII əsrin sonlarından Quba və Dərbənd xanlıqlarında becərilir və Rusiyaya ixrac edilirdi. XIX əsrin 30-60-cı illərində qızılboya kökü əkinləri Şimali Azərbaycanın Xəzəryanı bölgələrində, xüsusən də Quba əyalətində geniş miqyas aldı. Qızılboya kökü əkinlərinin genişlənməsi Mərkəzi Rusiyada toxuculuq sənayesinin sürətli inkişafı ilə bilavasitə əlaqədar idi. 1842-ci ildə İngiltərədən Rusiyaya maşın və dəzgah ixracı üzərinə qoyulan qadağanın ləğvi nəticəsində imperiyanın mərkəzi quberniyalarında pambıq-parça fabriklərinin sayı və istehsal həcmi çox böyük miqyasda artmağa başladı. Bu da, öz növbəsində, boyaq maddələrinə tələbatın kəskin surətdə yüksəlməsinə gətirib çıxardı. Quba əyalətində 1830-cu ildə 1 min pud qızılboya kökü toplandığı halda, 1846-cı ildə burada 61 min pud, 1853-cü ildə 150 min pud, 1861-ci ildə isə 213 min pud qızılboya kökü istehsal edilmişdi.[4, 106]

Qızılboya kökü əkinlərinin genişlənməsində rus sənayeçiləri maraqlı tərəf kimi bilavasitə iştirak edirdilər. Rus fabrik sahibləri qızılboya kökünün istehsal edildiyi yerlərdə məhsulun satın alınmasını təşkil edir və Volqa-Xəzər su yolu ilə Mərkəzi Rusiyaya aparırdılar. Şimali Azərbaycanda becərilən qızılboya kökü ilə ilk dəfə yaxından maraqlanan Moskva quberniyasında yerləşən Aleksandrovsk şəhərindəki toxuculuq fabrikinin sahibi Baranov oldu. O, 1840-cı ildə öz müəssisəsində "Dərbənd qızılboyası"nı (Quba, Dərbənd və digər qəzalardan toplanan qızılboya kökü başlıca olaraq Dərbənd limanından yola salındığı üçün, Rusiya bazarında bu adla tanınırdı) sınaqdan çıxardı və əyani şəkildə yəqin etdi ki, bu bitkinin tərkibindəki boyaq maddəsi, o zamana qədər istifadə edilən holland və fransız krapındakından

daha çoxdur və daha yüksək keyfiyyətə malikdir. Zirək rus sahibkarı dərhal öz işçisini xeyli vəsaitlə Quba qəzasına göndərdi ki, orada yetişdirilmiş bütün qızılboya kökünü satın alsın və yerli əhalini bu bitkini daha çox becərməyə həvəsləndirsin.

Sonrakı illərdə Baranov qızılboya istehsalı və satın alınması ilə daha geniş miqyasda məşğul olmağa başladı. Onun göndərdiyi ticarət agentləri yerli torpaq sahibləri ilə əlaqəyə girərək kəndlilərə beh verir, onların yetişdirdikləri bütün qızılboya kökünün hamısını qabaqcadan satın alırdılar. Baranovun ardınca qızılboya istehsalı və ticarətinə digər rus kapitalistləri: Zubov, Lepyoşkin və Malyutin nüfuz etdilər. Nəticədə XIX əsrin ortalarında qızılboya becərilməsi daha da genişləndi. Rus sənayesinin bu boyaq maddəsinə artan tələbatını ödəmək üçün 1851-ci ildən etibarən Quba qəzası sakinləri payızlıq buğda əkinlərinin arasına da qızılboya kökü əkməyə başladılar.

Azərbaycan qızılboyası Rusiya bazarlarında xaricdən gətirilmə boyaları sıxışdırıb çıxardı. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan qızılboyası öz yüksək keyfiyyəti ilə Qərbi Avropa ölkələrində də yüksək qiymətləndirilirdi.

XIX əsrin ortalarında sürətlə inkişaf edən rus toxuculuq sənayesi üçün hakimiyyət orqanları xaricdən baha qiymətə idxal edilən xammalın əvəzinə, imperiyaya yeni birləşdirilmiş Qafqaz regionunda, o cümlədən də Şimali Azərbaycanda ipəkçiliyi və pambıqçılığı inkişaf etdirməklə ucuz xammal əldə etmək istiqamətində addımlar atdılar. Hələ XIX əsrin 20-ci illərində Şəki, Şirvan və Qarabağ əyalətlərində barama istehsalını artırmaq üçün tut ağacı bağlarının genişləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməyə başlandı. Həmin dövrə qədər Şirvan əyalətində mövcud olan 211 tut bağında baxımsızlıq ucbatından ağacların xeyli hissəsi qurumuşdu. Ona görə də, general Yermolovun göstərişi ilə Şirvana Şəkidən və digər qonşu əyalətlərdən 1,2 milyon ədəd cavan ağac gətirilib, seyrək bağlarda əkilməmişdi. Bundan əlavə, 1824-1825-ci illərdə Şirvanda 200 rəncbər ailəsinin gücü ilə az gəlir verən taxıl əkini yerlərində 240 yeni bağ salınmış, 5,2 milyondan çox cavan tut ağacı əkilməmişdi.[3, 165]

XIX əsrin 30-40-cı illərində tut bağları salınması geniş miqyasda davam etdirilirdi. Bu işdə çar hökumətinin razılığı ilə 1836-cı ildə Peterburqda yaradılmış "Qafqaz arxasında ipəkçiliyi və ticarət sənayeçiliyini yayan cəmiyyət" mühüm rol oynadı. Təsis olunduğu il bu cəmiyyətin ixtiyarına Şimali Azərbaycanda 4300 min tut ağacı olan 760 bağ verilmişdi. Sonrakı 10 il ərzində tut bağlarının sayı 1246-ya, tut ağaclarının sayı 7 milyona çatdırıldı. Nəticədə cəmiyyət 1836-cı ildən 1846-cı ilə kimi barama istehsalını 420 pudan 1500 puda qədər artırmışdı. [7] 40-cı illərin ortalarında bütünlükdə Şimali Azərbaycanda illik barama istehsalı 29 min puda çatmışdı. O dövrdə Rusiyanın ipək parça fabriklərinin bir ildə 40 min pud xam ipək işlətdiyini nəzərə alsaq, qeyd etməliyik ki, Mərkəzi Rusiyanın ipək parça fabriklərinin ipək xammalı ilə təchizinin çox hissəsi Şimali Azərbaycanın payına düşürdü. [2, 709]

XIX əsrin 50-60-cı illərində rus ipək fabriklərinin tələbatının sürətlə artması ilə bağlı ölkəmizdə barama istehsalı genişlənməkdə idi. Nuxa qəzası ilə yanaşı, Şuşa və Şamaxı qəzalarında, Çar-Balakən dairəsində baramaçılıq sürətlə inkişaf edirdi. Artıq 1860-cı ildə Şimali Azərbaycanda barama istehsalı 151 min puda çatmışdı. Qafqaz Kənd Təsərrüfatı Cəmiyyəti ipəkçiliyi daha da inkişaf etdirmək üçün 60-cı illərin əvvəlində Avropadan məhsuldar ipəkqurdu gətirdib yerli kəndarlar arasında yaydı.

XIX əsrin 70-ci illərində Şimali Azərbaycanda baramaçılıq yenidən dirçəldi. Artıq 1875-ci ildə Yelizavetpol quberniyasında 142718 pud barama yığılmışdı. Bu işdə Fransadan gətirilmiş xəstəliyə davamlı sağlam baramaqurdu toxumlarının azərbaycanlı kəndarlara

paylanması müsbət rol oynadı. Nəticədə Şimali Azərbaycandan Rusiyaya xam ipək ixracı yenidən artmağa başladı. 1870-ci ildə rus fabriklərinə ölkəmizdən 919867 rubl dəyərində xam ipək göndərildiyi halda, 1879-cu ildə bu rəqəm 2397 min rubla qalxdı. [1, 174] 1887-ci ildə Tiflisdə Qafqaz İpəkçilik Stansiyasının yaradılması, sonrakı illərdə isə onun Vartaşen, Ləmbəran, Nuxa, Qax, Ağdam və digər yerlərdə şöbələrinin açılması baramaçılığın inkişafında növbəti müsbət addım oldu. Qafqaz ipəkçilik stansiyası və onun yerli şöbələri baramaçılara ipəqurdunun yemlənməsi, saxlanması üzrə məsləhətlər verir, nümunəvi kümxanaları yaradırdılar. XIX əsrin 80- ci illərindən etibarən Qafqaz Tədris Dairəsi yerlərdə məktəb müəllimlərini ipəkçiliyin öyrənilməsinə və yayılmasına cəlb etdi. Artıq 1891-ci ildən Şimali Azərbaycanın 18 məktəbində şagirdlərə ipəkçilik üzrə dərslər keçirilirdi. [1, 244]

Çar hakimiyyəti nümayəndələri ipəkçiliyi inkişaf etdirmək məqsədi ilə yerlərdə sərgilər təşkil edir, təcrübə mübadiləsi üçün müşavirələr keçirirdilər. 1898-ci ildə Göyçayda, 1899-cu ildə Nuxada ipək məhsulları sərgisi təşkil edilmişdi. 1901-ci ildə Qafqaz İpəkçilik Stansiyasının Nuxa şöbəsi ipək qurdu bəslənməsi qaydalarını bir neçə dəfə nümayiş etdirmişdi. [3, 101] 1910-cu ildə Yelizavetpol quberniyası kənd məktəbləri müəllimlərini ipəkçiliyin təkmilləşdirilmiş üsulları ilə tanış etmək üçün qurultay çağırılmışdı.

Bütün bu addımlar XX əsrin əvvəllərində ipəkçiliyin sürətli inkişafını təmin etdi. Əgər XIX əsrin sonunda Şimali Azərbaycanda 1100 kənd ipəkçiliklə məşğul olurdusa, 1914-cü ildə onların sayı 2200-ə çatmışdı. [6, 83] Bu dövr ərzində ipəqurdu bəslənməsi üçün yararlı olan tut bağlarının sahəsində 2 dəfəyə qədər artmışdı. Nəticədə 1914-cü ildə ölkəmizdə barama istehsalı 231 min puda yüksəlmişdi. [5, 21]

Rusiya hakim dairələri işğaldan sonrakı dövrdə pambıqçılığın inkişafına xüsusilə böyük maraq göstərirdi. Rus məmurlarının hesablamalarına görə, XIX əsrin 30-cu illərində İrəvan bölgəsində pambıq istehsalı 152 min pud, Naxçıvan bölgəsində 35 min puda qədər idi. Salyan bölgəsində isə pambıq istehsalını 590 min puda çatdırmaq olardı. Toxuculuq sənayesi üçün gərəkli olan uzun lifli pambıq əkinlərini genişləndirmək üçün müəyyən tədbirlər görməyə başladılar. Bu məqsədlə 1845-ci ildə Amerikadan, Misirdən və Siciliyadan uzunlifli pambıq toxumu - çiyid gətirildi. Rusiyanın iri toxuculuq fabriki sahibkarlarından olan “Morozov qardaşları” şirkəti də Şimali Azərbaycanda pambıq becərilməsi üçün XIX əsrin 60-cı illərinin sonunda addımlar atmağa başladı. Artıq 1869-cu ildə bu şirkətin Bakı quberniyasında 40 desyatin pambıq əkin sahəsi mövcud idi. Bu tədbirlər sayəsində 1869-cu ildə Bakı quberniyasında pambıq istehsalı 50 min puda çatdı. [1, 173]

Rus kapitalı XIX əsrin 80-ci illərindən etibarən Şimali Azərbaycanda pambıqçılığın inkişafına daha ciddi diqqət yetirməyə başladı. 1887-ci ildə Polşa çarlığının Lodz şəhərində iri pambıq-parça fabriki sahibi olan İ.K.Poznanski firması Cənubi Qafqazdan pambıq tədarük etmək üçün işlər müdiri Ramendiki Tiflisə ezam etdi. O, Tiflis karvansaralarının birində Ağdaş bazarından alınmış yaxşı keyfiyyətli təmizlənmiş pambıq taylarını görmüş və dərhal onun yetişdirildiyi Ərəş və Göyçay qəzalarına yollanmışdı.

1889-cu ildə isə Mərkəzi Rusiyanın ən böyük pambıq-parça sənayesi müəssisələrindən biri olan «Böyük Yaroslavl manufakturası»nın sahibi olan A.N.Korzinkin və K⁰-nın nümayəndələri də Şimali Azərbaycandan pambıq tədarükünə başladılar. Onlar da Ərəş qəzasında kəndlilərə pulsuz çiyid paylamağı və gələcək məhsul üçün qabaqcadan beh verməyi təşkil etdilər. Nəticədə Ərəş qəzasında pambıq əkini və istehsalı sürətlə artmağa başladı. Əgər 1888/89-cu il mövsümündə Ağdaş bazarına 3,1 min pud pambıq çıxarılmışdısa, 1892/93-cü il

mövsümündə bu rəqəm 28 min puda yüksəlmişdi. 1897-ci ildə Yelizavetpol quberniyasında 152776 pud pambıq toplanmışdı ki, onun 95,5 min pudu Ərəş qəzasının payına düşürdü. [7]

XX əsrin əvvəllərində Bakı quberniyasının Cavad qəzasında pambıqçılığın sürətli inkişafı isə Muğan bölgəsinə rus kəndlilərinin köçürülməsi ilə sıx bağlı idi. Belə ki, 1904-cü ildə bu bölgədə hələ rusların kütləvi məskunlaşdırılmasına başlanmadığı zaman cəmi 8 desyatin sahədə pambıq əkilmişdi. 1905-ci ildən Muğanda ilk rus kəndləri salınmağa başlandı və 1910-cu ildə bu bölgədə rus kəndlərinin sayı 46-ya çatdırıldı. Rus kəndlərinin sakinləri hamılıqla pambıqçılıqla məşğul olurdu. Bunun nəticəsi idi ki, 1911-ci ildə Muğanda artıq 6752 desyatin sahədə pambıq əkilmişdi [3, 124].

Bütün bu faktlar çarizmin köçürmə siyasətinin XIX əsrin ortalarından etibarən Şimali Azərbaycanda əkinçilik təsərrüfatında əmtəə-pul münasibətlərinin genişlənməsində, ipəkçiliyin və pambıqçılığın inkişafında, ümumiyyətlə kənd təsərrüfatında kapitalist münasibətlərinin inkişafına təsirinin çox güclü olduğunu əyani surətdə göstərir.\

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan tarixi 7 cildə, c. IV, Bakı: Elm, 2000, 508 s.
2. Azərbaycan tarixi. Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər (S.Əliyarlının redaktəsi ilə). Bakı: Azərbaycan, 1996, 872 s.
3. İsmayılov M.Ə. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1960, 240 s.
4. Gülmalıyev M.M. XVIII əsrin son rübü-XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycan kəndinin sosial-iqtisadi strukturu. Bakı: Elm, 1989, 280 s.
5. Vəliyev T.T. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ipək emalı sənayesi. Bakı: Elm, 1977, 148 s
6. Vəliyev T.T. İmperializm dövründə Azərbayc. sənayesi və proletariati. Bakı: Elm, 1987, 256 s.
7. Paşayev H.M. //Rusiyanın təsiri ilə Şimali Azərbaycanın əkinçilik təsərrüfatında baş verən dəyişikliklər (XIX-XX əsrin əvvəlləri)// Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, №2, 2010

ВЛИЯНИЕ ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ЦАРИЗМА В СЕВЕРНОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ НА РАЗВИТИЕ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

доц. Багирова Севиндж Рамиз кызы
Резюме

Массовое переселение русского населения на территорию северного Азербайджана в XIX веке обусловило развитие общественно-экономической жизни и капиталистических отношений. Все эти факты ясно показывают, что переселенческая политика царизма с середины XIX века оказала очень сильное влияние на расширение товарно-денежных отношений в сельском хозяйстве Северного Азербайджана, развитие шелководства и хлопководства, развитие капиталистических отношений в сельском хозяйстве вообще.

**THE INFLUENCE OF THE RESETTLEMENT POLICY OF THE OF THE
RUSSIAN EMPIRE IN NORTHERN AZERBAIJAN ON THE DEVELOPMENT OF
CAPITALIST RELATIONS IN AGRICULTURE**

Bagirova Sevinj Ramiz

Summary

The progress in the socio-economic life of Azerbaijan in the nineteenth century, in the development of capitalist relations here, was due to the mass resettlement of the Russian population in this area. All these facts clearly show that the policy of resettlement of tsarism since the middle of the XIX century had a very strong influence on the expansion of commodity-money relations in agriculture in Northern Azerbaijan, the development of silkworm breeding and cotton growing, and the development of capitalist relations in agriculture in general.

Rəyçi: dos. Bağırzadə Cavid

Azərbaycan tarixi kafedrasının 04 iyul 2022 ci il tarixli iclasın 15 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 05 iyul 2022-ci il

UOT:930.85.

**GƏNCƏNİN MADDİ-MƏDƏNİ MÜHİTİNİN
TƏDQIQINDA TARİXİ MƏHƏLLƏLƏRİN MƏNBƏŞÜNASLIQ ƏHƏMİYYƏTİ**

Həsənov Elnur Lətif oğlu

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Gəncə Bölməsi

lnurh273@gmail.com

Xülasə: Elmi əsər Azərbaycan Respublikasında 2022-ci ilin elan edildiyi “Şuşa ili”nə həsr olunur. Məqalədə qədim tarixə malik Gəncə şəhərinin maddi mədəniyyətinin, eləcə də milli-mənəvi dəyərlərimizin elmi əsaslarla araşdırılmasında çoxəsrlik səciyyəvi inkişaf xüsusiyyətləri ilə seçilmiş məhəllələrin mühüm mənbə kimi əhəmiyyəti tədqiq edilmişdir. Tədqiqat işində müxtəlif tarixi məxəzlər, arxiv sənədləri, yazılı mənbələr əsasında şəhərdə sosial-iqtisadi tərəqqinin təmin edilməsi, elm, təhsil, mədəniyyət kimi sahələrdə davamlı inkişafın əldə olunmasında mühüm şəhərsalma vahidləri hesab edilən tarixi məhəllələrin dəyəri öyrənilmişdir. Dulusçular, Ozan, Əttarlar, Şərafxanlı, Zərrabi, İmamli, Qacarlar, Xəlfəli, Misgərlər, Xərabat kimi məhəllələrin keçmişinə dair arxeoloji, tarixi-etnoqrafik məlumatlar əsasında Gəncə şəhərinin zəngin maddi və mənəvi irsinin bir sıra mühüm məqamları tədqiq edilmişdir.

**“Məmləkətin dayağı ədalətdir hər zaman,
Ədalətlə nəsibin səadətdir hər zaman”.**

Nizami Gəncəvi

Açar sözlər: Azərbaycan, maddi mədəniyyət, Gəncə, milli-mənəvi dəyərlər, şəhər məhəllələri.

Ключевые слова: Азербайджан, материальная культура, Гянджа, национально-духовные ценности, городские кварталы.